

ELEK TIBOR

*Egy mítosz(rendszer) felemás lebontása**Volt egyszer egy folyóirat: Új Symposion (1965–1992)*

Az *Új Symposion* egykor fogalom volt, ma már inkább csak emlék, legendákkal övezett irodalomtörténeti adalék, ugyanakkor mégiscsak egy olyan szellemi, irodalmi műhely, amely a Vajdaságban nemcsak egy-két-három ma is alkotó nemzedék indulására volt meghatározó erővel, de (részben ebből következően) az egész vajdasági (akkor inkább jugoszláviainak nevezett) magyar irodalom elmúlt évtizedekbeli arculatára. Sőt, hatóköre még azon túl is terjedt: a hatvanas(-hetvenes) években a korabeli (egyetemes) magyar irodalomban uralkodó beszédmódokhoz, stílusirányokhoz képest radikálisan más, leginkább klasszikus avantgárd és neoavantgárd ihletésű, a szélsőséges kísérletezést is vállaló törekvéseivel, felhívta a figyelmet az irodalmi alkotásmódok pluralizmusára, és – mivel legjelesebb szerzőinek (inkább későbbi és kevésbé kísérletező) alkotásaival érdemben tágitotta és gazdagította az egyetemes magyar irodalom szemhatárát – a magyar irodalom értékszerkezetének többpólusosságára is. Igaz, mindez inkább csak utólag látszott, látszik, de az *Új Symposion* jelentőségét az elmúlt évtizedekben – egészen mostanáig, Szerbhorváth György: *Vajdasági lakoma* (Kalligram Kiadó, 2005) című kötetéig – nem volt szokás megkérdőjelezni, jóllehet annak konkrét tartalma – a folyóirat viszontagságos története, a résztvevők sokszor ellentmondásos törekvései, az egykori szerkesztői elleni többszöri hatalmi, kultúrpolitikai atrocitások, az évtizedek során a rokon- és ellenszenvet gerjesztett tévhitek és előítéletek, illetve legendák és mítoszok s nem utolsósorban a főszereplők mindmáig meghatározó jelenléte következtében – tárgyilagos pontossággal és részletességgel még senki által le nem írt s mindenki által elfogadható érvénnyel valószínűleg le nem is írható (még).

Szajbély Mihály, aki maga sokat tett az előmunkálatok elvégzése érdekében, azt írta jó tíz évvel ezelőtt (egy a *Symposion*-mozgalom dokumentumait összegyűjtő kötetéről – Csorba Béla – Vékás János: *A kultúranti visszavág – a Symposion-mozgalom krónikája, 1954–1993*. Újvidék, 1994 – szülő recenziójában), hogy „Az *Új Symposion* története megírásra vár. Sokáig semmit sem tudtunk róla, és ma sem tudunk róla sokkal többet a legendájánál”.¹ Idézi Szajbélyt Szerbhorváth György is (*Az Új Symposion történetéről* alcímű) kötete Előszójában (14), talán mint ötletadót is, de leginkább azért, mert a feladat nehézségét is részben vele mondathatja el. Szajbély szerint ugyanis „Az *Új Symposion* legendáktól megtisztított történetét azért lesz nehéz megírni, mert része Jugoszlávia történetének, és a mai délszláv térségre tekintve nehéz megérteni, hogy a titói államalakulat léte nem egyszerűen a véres káosz felé menetelés szép illúzióktól elfeledett története volt, hanem (legalább rövid időre) az illúziók valósággá válásáé is. Az *Új Symposion* azért lehetett olyan friss és felszabadult, mert alkotói benne éltek, benne lélegeztek a jugoszláv kultúrákban” (uo.). A hatvanas évek elején Újvidéken élő, illetve oda, a (számukra) modern nagyvárosba többnyire vidékről felkerült fiatal magyar értelmiségiek, a többségében az 1959-ben Sinkó Ervin által az Újvidéki Egyetemen megszervezett Magyar Nyelv- és Irodalom Tanszékre járó társaság, az *Új Symposion* első nemzedéke (Bányai János, Bosnyák István, Domonkos István, Gerold László, Gion Nándor, Tolnai Ottó, Utasi Csaba, Várady Tibor, Végel László és mások) gondolkodására kétségkívül nagy hatást

gyakorolt az a többi szocialista országhoz képest mindenféle értelemben szabadabb, nyitottabb és gazdagabb, a délszláv és részben rajta keresztül a nyugat-európai kultúrák irányából is különböző impulzusokat kapó világ – amiben létezniük adatott. Ami nemcsak valamiféle felszabadultság-élményt, de az idegen, megszálló hatalom érdekeitől mentes öngazgató szocialista gazdasági mechanizmus – akkor még érzékelhető – jóléti eredményei által is táplált magabiztosságot és sajátos elhivatottság-érzést, küldetéstudatot is közvetített felénk. Az ő tudatukat valóban meghatározta a létük, hogy a gondolkodásukban nagy helyet kapó újbóloldali eszmevilághoz illő kategóriákban fogalmazzak én is. Főként, hogy helyzetük tudatosításában olyan nagy hatású mester sietett segítségükre, mint Sinkó Ervin, aki egyebek mellett nyilván a maga kozmopolita, forradalmi messianizmusát is hatékonyan megjelenítette tanítványai körében.

Az Ifjúsági Tribün 1962-ben *A Jugoszláviai magyar entellektüel* címmel rendezett előadássorozatot, melyen az első előadás a Sinkóé volt: „Mi most egy országban élünk, amelynek [...] az a szerep jutott ki ebben a világban, hogy szellemileg [...] egy balkáni országból, egy történelmi pillanatban – egy hihetetlen történelmi ugrást végezzünk. Mi anélkül, hogy elértük volna azt a kultúrnyóvót, amit más európai országok, helyzetünknel és annál fogva, amit ma a világban jelentünk, ez a kis balkáni ország előőrse lett egy új szellemnek, egy új kultúrának. Képviselője lett a legnagyobb feladatnak, ami a mi korunkra hárult. Mi voltunk azok, akik először rehabilitálták a szocializmus kompromittált ideáját [...] amely vérbe és sárba látszott fulladni. [...] Nagyon ritkán vagyunk tudatában annak, hogy micsoda feladatot, méltóságot és kötelességet jelent ma jugoszláv állampolgárnak lenni. [...] És itt van az a fontos momentum: hogyan viszonyulunk mi, magyarok ehhez a szituációhoz [...] Én azt gondolom, hogy a mi első feladatunk az lenne, hogy minden erővel és mindenáron megszabaduljunk a *provincializmustól*, ami tulajdonképpen a bocskor kultusza. Egy országban élünk, amelyik a saját perspektíváit világperspektívákká szélesítette ki. Egy országban, amelyiknek a léte ma világméretben egy új tényezőt jelent, abszurdá tesz mindennemű olyan szellemi megnyilatkozást, amelyik megmarad a templomtorony perspektívájában. Én nem azt gondolom, sőt tiltakozni kellene, hogy szellemileg egyenruhát öltünk magunkra, mert vannak igen specifikus, saját vajdasági, jugoszláviai magyar problémák [...] de minden esetben az az egyetlen döntő kérdés, hogy milyen perspektívából nézem ezeket a problémákat, vajon ott maradok-e a mátészalkai Hőgyészi Hőgyész Máté perspektívájában, vagy pedig felemelkedem arra a történelmi perspektívára, amely ebben az országban adott...”² Az előadás megjelent a *Képes Ifjúság* című hetilap *Symposion* című mellékletében, mely kiadvány 1961 decemberétől 1965 januárjáig nemhogy az *Új Symposion* előkészítője volt, hanem már maga volt a későbbi *Új Symposion*. (Tolnai Ottónak, a *Symposion* első, az *Új Symposion* későbbi szerkesztőjének, főszerkesztőjének és évtizedekig meghatározó háttéremberének egyik több helyen is elejtett megjegyzése szerint, mire az *Új Symposion* megjelent, addigra már a lényeges dolgok megtörténtek a *Symposion*-ban.³ Igaz, a nemzedék egyik meghatározó teoretikusa, Bányai János épp azt hangsúlyozza utólag, hogy a folyóirattal érkezett el egy „korszakküszöbhez” a vajdasági magyar irodalom⁴). Sinkó Ervin írta a *Symposion*-könyvek harmadik darabjaként, 1964-ben megjelent *Kontrapunkt* antológia előszavát is, amelyben többek között megállapítja, hogy az általa patronált fiatalok magatartását „a jugoszláv forradalmi szellem hatja át” (60). A kötet aláíratlan (valószínűleg a szerkesztők, Bányai János, Bosnyák István vagy egyikük által írt) utószava meg is hirdeti a kíméletlen leszámolást „a már meglévővel, az évekig leplezett művészi és kulturális alkotások gyatraságával”, mindazzal, amit a „bezárkózás, a tóparti és a templomtorony-perspektíva, a permanensen tévesen értelmezett regionalizmus” (61) jellemez.

Ezeket a régi szövegeket azért tartottam szükségesnek idézni én is, mert a továbbiakban tárgyalt sok jelenség gyökere felismerhető bennük, s mindez jól érzékelteti azt is, hogy az induló symposionisták, bár többségük elsősorban művészi, irodalmi terepen „harcolt”, célja „inkább az volt, hogy az irodalmat használható eszközzé, szóakciós fegyverré alakítsák a jugoszláviai magyar nemzetiségi mentalitás (szellemiség, kultúra, irodalom) átformálása érdekében” – ahogy Szajbély megállapítja.⁵ Szerbhorváth még direkterben fogalmaz, s talán kicsit túloz is, amikor azt állítja, valójában „a társadalom átalakítása” volt a céljuk (11). Valószínűleg a szerző szociológiai iskolázottságából, érdeklődéséből is következik az, hogy könyvében a folyóirat eszme-, kultúr- és politikatörténeti elemzésére törekedett elsősorban. Szokatlan ez a közelítésmód egy elsősorban irodalmi jelentőségű, „művészeti-kritikai folyóirat” esetében, de hogy nem egészen alaptalan, azt épp az első Symposion-nemzedék törekvéseinek fentebbi jellemzései igazolják, s az tény, hogy a symposionisták valóban „angaszt” (elkötelezett) értelmiségiként igyekeztek benne élni a jugoszláv szocializmus létező világában. A *Symposion*ban és az 1965. január 15-én – a címlapján Lukács György *Taktika és etika* című írásával – induló *Új Symposion*ban – az irodalmi-művészeti irányultságnál „olykor erőteljesebben publicisztikai-társadalomtudományi irányultságú lap”-ban, ahogy Szerbhorváth jellemzi – pedig, főként a kezdeti években, kétségtelenül hangsúlyosan jelen volt a társadalomformáló szándék (is).

Az ifjú symposionisták forradalmi hevülete egy győztes forradalom után kénytelen volt beérni azonban az előttük járó, a vajdasági kulturális tereket 1945 után elfoglalt generáció(k) elleni harccal. Szerbhorváth szerint az új generáció klasszikus módszerrel, balról előzve igyekezett lesöpörni elődeit a színtérről: „az esztétikai nivótlanság hangoztatása mellett – a korabeli szóhasználattal élve – társadalmi síkra terelte a problémát: az idősebb generáció kommunistának kommunista, de nem eléggé forradalmi, és jugoszláv orientációjú, de nem eléggé” (62). Ráadásul, bár alaposan felzavarták a vajdasági magyar közélet állóvizét Tolnaiék, de „kalapácsos” kritikáik nem ritkán olyan igazságtalan és megalapozatlan bírálatokat tartalmaztak, amelyeket később maguk is megbántak, mint ahogy a két háború közötti Senteleky-féle couleur locale irodalomhoz való viszonyuk is sokat változott a későbbiekben. A szerző meglehetősen részletességgel idézi föl a korabeli adok-kapokat, jóllehet Bányai néhány évvel későbbi nyilatkozatát is, mely „meddő fegyvercsörgetésként” emlékszik vissza a történetekre.

Szerbhorváth módszertanának alapvető jellegzetessége a továbbiakban is a melléklet-, illetve a folyóirat- és egyéb sajtóbeli eredeti szövegek (elsősorban esszék, publicisztikák, vitacikkek) gondolatmeneteinek, állításainak ismertetése, de (jelentős szakirodalmat megmozgatva) a hozzájuk kapcsolható, rájuk vonatkozó később született visszaemlékezések, interjúrészletek felidézése is. Egykori és későbbi álláspontok, nyilatkozatok, tények és a róluk való beszéd, rájuk való emlékezés szembesítése során szinte nincs a vajdasági magyar szellemi, irodalmi életnek, illetve az *Új Symposion* történetének olyan jelentős alakja, akiről ne derítené ki, hogy az évek során mennyire megváltozott az álláspontja egy-egy fontos kérdésben. A szerző néha már-már mintha kéjes örömet lelné az efféle „leleplezésekben”. Egy-egy téma, kérdés kapcsán gyakran állítások és cáfolatok, érvek és ellenérvek dzsungelébe vezet az olvasót, ahol időnként, mintha maga sem igazodna el (legalábbis egymásnak ellentmondó állításokat tesz), máskor meg mintha magát érezné hivatottnak arra, hogy rendet vágjon végre benne. Többnyire körültekintő részletességgel és elfogulatlansággal közelít egyes kérdésekhez, de ezt a tudományos jellegű módszertant gyakorta tarkítják magabiztosan előadott, mégis felszínes, megalapozatlan kijelentések (például ilyenek az irodalommal kapcsolatosak) publicisztikus hevületű és megformáltságú közbeszólások, túlzások és pontatlanságok, szubjektivizmusok, szükségtelen kitérők. Ez utóbbi egyik kirívó példája,

amikor Lukács György „Taktika és etika” című írásának újraközlése fölött medítál, vagy amikor az ember antropológiai jósága vagy rosszasága miatt nyit vitát a sympósokkal.

A fentebb említett, az irodalmi elődököt támadó írások felidézésénél ideológiakritikai szempontból termékenyebb azoknak a történeteknek és témáknak a körüljárása, amelyek megítélése mindmáig vitatott, s amelyek az évek során az *Új Symposion* körüli mítoszképzésnek éppúgy alapjául szolgáltak, mint a vele szemben megfogalmazódó vádaknak, előítéleteknek. Ezek legfontosabbika talán a sajátos jugoszláviaiságtudat, jugomagyartudat kialakulása. Szerbhorváth már műve kezdetén cáfolja azt a tévhitet, hogy a jugoszlavizmus koncepcióját, a délszláv népek és irodalmak felé orientálódást a sympozionisták hozták volna be a vajdasági magyar kultúrába, ugyanis, már a két háború között is voltak ez irányú próbálkozások, de az előttük járó generációk két meghatározó tagja, Herceg János és Major Nándor (a későbbi nagy hatalmú kultúrpolitikus) is célul tűzte már az ötvenes években mindezt, mint ahogy egyébként a szocreállal, a provincializmussal, „parlagiassággal” szembeni harcot is, tehát ez sem az ő találmányuk. „A sympósok a későbbiekben radikálisabb programjukkal csak beemelték koncepciójukba ezt az – amúgy számukra szintűgy központi – elemet, s igyekeztek kisajátítani” – állítja a szerző (36). Nagyon szemléletesen és meggyőzően beszél Tolnai Ottó a *Költő disznósírból* (2004) című, rádióbeszélgetések alapján írott könyvében arról, hogy miért volt természetes, ugyanakkor egyszerre felszabadító és megtermékenyítő hatású számára a délszláv művészetek felé fordulás, hogyan is teremtődött meg a Jugoszláviában való otthonosságérzete. Szerbhorváth könyvéből is az derül ki, hogy többféle motiváltság állt a sympósok jugoszlávsága háttérében: például az is, hogy ifjú korukban sem a klasszikus, sem a kortárs magyar irodalom nem igazán volt hozzáférhető a vajdasági könyvtárakban, iskolákban, így a délszláv, illetve a világirodalom (ami viszont bőséggel rendelkezésre állt) felé fordulás inkább volt kényszerű, mint ösztönös cselekedet; ugyanezt erősíthette a „vasfüggöny” léte, a hatvanas évek közepéig a két ország közötti hivatalos elzárkózás; a létező szocializmus jugoszlávai pozitívumai és a Sinkó-féle ideológiák hatásáról már volt szó; s miközben mindennemű nacionalizmust szigorúan üldözött a titói rendszer, a jugoszlávság vállalása (s vele együtt, a sajátos ideológiai kereszteződések következtében a kommunistaság vállalása) pedig az egyenrangúság, a kisebbségből nemzetiséggé válás illúzióját és a társadalmi érvényesülés valóságát biztosította. A jugomagyar-gondolattal, a vele járó értelmiségi szerepekkel való azonosulás közben a nemzeti sajátosságok, a kisebbségi jelleg túlhaladása szinte szükségszerűen következett be, s innen már csak egy lépés volt az önálló jugoszlávai magyar kultúra, irodalom megteremtésének a vágya. „A jugoszlávai magyarság nemzeté válása” folyamatát Bori Imre nyomában egyre többen ismerték fel, viszont Hornyik Miklós tisztánlátása csak keveseknek adatott meg akkoriban: „Semmiféle kettős, hármas vagy négyes kötöttséggel nem lehet elbűvészkedni azt a tényt, hogy a jugoszlávai magyarság a magyar nép (szerves vagy szervetlen) része, s hogy kultúrája az egyetememes magyar kultúra (szerves vagy szervetlen) része. A magyar író a zulukafferok között is magyar író marad, nem azért, mert történelmi vagy »faji« nosztalgiaik nyugtalanítják, hanem mert anyanyelve fogva tartja” (203). A különböző korabeli és későbbi álláspontok ismertetése végén Szerbhorváth megállapítja, hogy a sympósok nem tudtak „olyan autentikus írói magatartásmintát kidolgozni, ami az idők próbáját kiállta volna. A hely (Jugoszlávia) szelleme őket is megkísértette, de a kilencvenes évek balkáni vámpírbálgán kiderült, hogy mennyi mindent nem láttak abból a jugoszlávai valóságból, amelyet egykoron olyannyira istenítettek” (212).

Ugyancsak problematikus kérdése az *Új Symposion* történetének, hogy foglalkozott-e, s ha igen, hogyan, miképpen a vajdasági magyarság helyzetével, a kisebbségi lét problémáival. Szerbhorváth a korabeli számokat, vitákat és a kilencvenes évekbeli reakciókat ismét

egybeveti, s megállapítja, tévedés az, hogy (a fentiekből következően is) ne foglalkoztak volna a sympósok a vajdasági magyar valósággal, de az is túlzás, ha valaki, mint Bányai János úgy emlékszik vissza, mintha minden írásuk a *kisebbségi* léthelyzettel foglalkozott volna: „a kisebbségi kérdéstről írtak, de nem sokat, és alig érintették a két világháború közötti eseményeket és a '44-es atrocitásokat; többségük amellet, hogy *törődött az esztétikummal* is, az irodalmat használat tárgyává tette, amennyiben a forradalmi, radikális, aktív, társadalomformáló művészetet hirdette [...] foglalkoztak a nemzetiségi/kisebbségi problémákkal, ezek némelyikét leírták, ám – éppen baloldaliságukból eredő hurroptimizmusuk miatt – annyiban vakok voltak, hogy a leírt tényekből nem vonták le a megfelelő konzekvenciákat, nem tudták/merték kimondani azt, hogy a tényekből nem más következik, minthogy a vajdasági magyarság szénája nem áll jól, sőt, romlik a helyzet, nem pedig javul és javulni fog, mint ahogy azt baloldali hitük mondatta velük” (219, 222).

A kisebbségi problematika valódi kérdései nyilván a tabu témák közé tartoztak, de Szerbhorváth kemény állításai ezzel együtt is figyelemreméltók, mivel ő nagyon jól feltérképezte a korabeli jugoszláviai szocialista nyilvánosság fórumait, korlátait és lehetőségeit, a *Symposion* történetét is mindig ezzel összefüggésben tárgyalja. Bemutatja azokat az eseteket, szövegeket is, amelyekben a symposionisták feszegették ezeket a kereteket (részletesen tárgyalja például a Gion-regények körüli botrányokat, a *Testvérem Joáb* 1969-es vitájában a sympósok bátor kiállását), mégis (ellentétben egykori ideológusukkal, Bosnyák Istvánnal, aki újabban az *Új Symposion* hatvanas évekbeli ellenzékiiségének mítoszát építgeti) társadalomkritikai tevékenységüket és szerepüket igen haloványnak és ellentmondásosnak minősíti, végül pedig ilyen megállapításokra jut: „ahhoz képest, milyen tabudöntögetés folyt egyes jugoszláviai lapokban, az *Új Symposion* egyáltalán nem volt élenjáró, legfeljebb a vajdasági magyar sajtóban” (254). A lap két 1971-es számának betiltását, a két szerzője és Tolnai Ottó főszerkesztő elleni bírósági eljárást is az 1968 utáni liberalizálódással szembeni fellépés, a jugoszláviai média általános megzabolázásának története keretébe helyezi. Végül azt is kijelenti, hogy a sympósok „az állam(párt) által preferált értékrendszer mentén dolgoztak, még ha oly sokszor feszegették is a határokat, sőt, időnként át is lépték azokat”. Innovatív kulturális teljesítmények mellett a rendszerhűség nyilván szerepet játszott abban, hogy a betiltást követően, ha szét is széledt az első Symposion-generáció, tagjai szinte kivétel nélkül állást, sőt komoly irányítói-döntéshozói, hatalmi pozíciót kaptak a vajdasági magyar csúcsintézményekben. „A sympósok tehát, úgymond, professzionalizálódtak, profi és fizetett lázadókká váltak, hivatásos forradalmárokká, miközben a forradalom már rég nyert (276). „A tipikusnak mondható, ellenzéki attitűddel bíró kelet-európai értelmiségiekhez képest tehát a sympósok első generációjának java inkább fordított utat járt be: a rendszer anomáliáinak kritikusaiból lettek a rendszer apológéitáivá, belső ellenzékiekből lettek a hatalom képviselői...” (279).

A 380 oldalas könyv szerzője 280 oldalt szentel az *Új Symposion* első generációja tevékenységének nyomon követésére a szerkesztőség hetvenes évek elejei átszervezéséig. Nyomozásának eredménye újra és újra azt a már az előszóban tett megállapítását látszik alátámasztani, mely szerint a korábban széles körűen rögzült, mondhatni, kanonizált Symposion-kép nagyfokú önmitologizálás terméke (15). A fentiekén túl még az újszerűségüket is megkérdőjelezi („A Symposion a kezdeti időszakban semmi különösebbet nem csinált, ami ne lett volna meg már korábban a jugoszláviai folyóiratokban, amelyek szintén inkább a nyugati mintákat követték, mintsem, hogy saját koncepcióval rukkoltak volna ki. A sympósok – durván szólva – olykor a divatmajmolók majmolói voltak, a kurrens nyugati cuccokat azután vették föl, miután már a jugoszlávok is levetették azokat. Igaz, miután Magyarországon még e divatot sem követhették, joggal érezhették magukat menőknek”

120), s még az ellen- vagy szubkulturális jellegüket is „inkább a kulturális javak fogyasztására és az életmódra” vonatkoztatja, ami nem ment túl a divatkövetésen. Még azt a mítoszt is lebontja, hogy „az *Új Symposion* lett volna a fő kapocs a magyarországi ellenzéki alkotókkal”, bizonyítva, hogy a *Hídban*, főképp a Bányai által szerkesztettben, éppúgy publikáltak (mellesleg a *Symposionban* sem az első generáció időszakában, hanem a hetvenes évek második felében, Danyi Magdolna főszerkesztése idején). S ha arra is felfigyelünk, hogy azon ellenzékiek többsége, akik kapcsolatot tartottak a vajdasági folyóiratokkal az egykori lukácsisták, illetve a neobaloldali eszmékből kiinduló, majd azoktól távolodó gondolkodók, írók soraiból került ki (Balassa Péter, Eörsi István, Fehér Ferenc, Haraszi Miklós, Heller Ágnes, Konrád György, Petri György, Radnóti Sándor), akkor mindjárt természetesebbnek látszik a tény is maga. Már az előszóban megállapítja Szerbhorváth, hogy a nagyhatású folyóirat mítoszával ellentétben, az *Új Symposion* ugyan „képes volt botrányokat kiváltani, de ez nem igazán volt széles körű hatás” (10), végül pedig egy olyan neoavantgárd lapnak minősíti, amelyre ráillik Adorno gondolata: „az avantgárd mű olyan, mint a villámcsapás vagy tűzijáték – egy pillanatra lobban fel, de ezzel teljesítette is misszióját” (280).

Mindezen állítások ideológiakritikai szempontból és a symposion- mozgalomra (némi általánosítással) értve vagy akár a lap eszmetörténeti, társadalomkritikai jelentőségét mérlegre téve igazak is lehetnek, legalábbis alátámasztottnak tűnnek, de kétségesek, ha az *Új Symposion* művészeti, irodalmi szerepére is gondolunk, már csak amiatt is, mert a könyvből az ilyen értelmű argumentáció elmarad. Szerbhorváth kultúrpolitikai és ideológiakritikai közelítésmódjának, mint láthattuk, van alapja (Tolnai Ottó is lehetséges és izgalmas olvasatként tesz említést ennek lehetőségéről a már hivatkozott *Költő disznósírból* című kötetében, amikor azt sorolja, milyen komplexen, hányféle szempontból is kellene elemezni a *Symposion* történetét ahhoz, hogy megközelítőleg valós képet kaphassunk róla).⁶ Azáltal válik mégis problematikusná, hogy miközben a lapra általános érvényű kijelentéseket tesz a szerző, hiányzik mellőlük az esztétikai, irodalmi nézőpont (jóllehet maga is elismeri, hogy „mégiscsak egy irodalmi-művészeti, nem pedig társadalomtudományos lapról van szó, még ha az ilyen témaköröknek is viszonylag nagy teret szánt a folyóirat” – 222), pontosabban, amennyiben jelen van, korlátozottan, alárendelten és szakszerűtlenül van jelen.

Gondolatmenetének már egy viszonylag korai szakaszán találóan látszik összefoglalni Szerbhorváth a sympósok eszmevilágára, világképére, gondolkodásmódjára, magatartására jellemző ellenmondásokat: „...a sympósok magyarok voltak, de a jugoszlávásra esküdtek. Természetes adottságnak vették, hogy magyarul írnak, még ha megpróbálkoztak a szerbvel is. Kis alföldi, poros fálvából vagy mezővárosokból érkeztek a Városba, ám rögtön a tenger felé tekingettek. A személyi kultusz ellen ágáltak, de Titóban nem kételkedtek, sőt. A szabadságról beszéltek, Nietzscheől tanultak, de a dogmatikus marxizmus apostolait is bólogatva idézgettek. Megvetették az autoritásokat, de akárcsak a tekintélyelvű személyiségek, ha olykor úgy adódott, »lefelé rúgtak, fölfelé nyaltak«. Szídták a konformistákat, a pozíciókat elfoglalókat, de amint a hatalom közelébe kerültek, maguk is alkalmazkodtak. Forradalmiak voltak egy győztes forradalom után huszonöt évvel, és elvileg keresztülhazudták volna magukat az igazságig akár erőszakkal is, miközben nem túrták az igazságtalanságot és az erőszakot sem. Hittek, de megvetették mások hitét, különösen a vallásos hitet. A hagyományok ellen küzdöttek, miközben hagyománytalanságról beszéltek, majd új hagyományokat vélték fölfedezni. És így tovább: az *Új Symposion* története végső soron erről a meghasonlottságról szól” (86). Szerbhorváth viszont sajnálatos módon arról nem szól könyvében, hogy e meghasonlottság milyen összefüggésben áll a lap hasábjain artikulált szépirodalmi formákkal, hogy mi az összefüggés e között a meghasonlottság és a korszerűként számon tartott irodalom között, hogyan született, szület-

hetett ebből a hasadt lelkű baloldali eszmevilágból, gondolkodásmódból modern irodalom, a történeti avantgárd felfedezése, hagyományként választása miért minősült mindjárt modernnek is egyúttal? Hiányzik a folyóiratban közölt avantgárdnak, neovantgárdnak minősített irodalmi alkotások, műtípusok és beszédmodok poétikai leírása, elemzése, értékelése, így korszerűségük vagy korszerűtlenségük bizonyítása is. (Jellemző, hogy amikor irodalmi alkotásokról szól a szerző, például Végel *Egy Makró emlékiratai*, vagy Gion *Testvérem, Joáb* című regénye esetén, akkor is elsősorban ideológiai, társadalmi, politikai szempontból vizsgálja a műveket). Vagy Szerbhorváth az általa is idézett Herceg Jánosnak adna igazat? A vajdasági magyar irodalom akkori doyenje 1986 így nyilatkozott: „Az úgynevezett avantgárd követelmény az *Új Symposion*nál válasz volt az évtizedeken át vígan élő dilettantizmusra. És miután mégiscsak kívül éltek bizonyos határokon is, nem vették észre, hogy amit csinálnak, az a tea harmadik leöntése. Kassák már régen nem az volt, akinek a feje fölött elrepül a nikkell szamovárr. Ez az avantgárd egy tipikusan vidéki mozgalom volt az ő részükről, ismétlés, epigonizmus. Igen, persze, hogy a dilettantizmussal fordultak szembe, de ugyanakkor nem tudtak olyan modernséget felmutatni, ami nélkül mégisincs avantgárd, vagy ha van, akkor az nem az.”⁷ *A vajdasági lakomából*, éppen a hiányzó esztétikai közelítésmód következtében, tulajdonképpen nem derül ki a szerző álláspontja, pedig az első oldalakon művében megválaszolendő kérdésként fogalmazza meg, hogy „Kinek van igaza, tehető-e igazság egyáltalában, maradandóak-e a folyóiratszámok, illetve a hasábjain megjelenő alkotások...” Bányai János, természetesen, a Herceg János által mondottaknak az ellenkezőjét írja már régóta: „A hatvanas évek közepén – jelentős mértékben az *Új Symposion* folyóirat hasábjain – lejátszódik a jugoszláviai magyar irodalom »modern fordulata«, amit – Szajbély Mihály szavaival – »mindig is szokás volt sommásan avantgárdnak jellemezni«⁸. Hiányzik Szerbhorváth könyvéből a vizualításra, tördelésre, képi megjelenésre nagy hangsúlyt helyező folyóiratnak, folyóiratszámoknak mint esztétikai műtárgyaknak a vizsgálata is. S bár időnként maga is utal rá, hogy nem lehet a sympósokat „egy kalap alá venni”, nem igazán különbözteti meg például az újbaldali, a strukturalista és a Tolnaiéhoz hasonló anarchikus (ezt a hármasságot ő fogalmazza meg említett könyvében) vagy a művészetet társadalomformáló eszköznek tekintő és az esztétikai önelvűséget hirdető szemléletmód irodalmi megnyilvánulásait. S végül, de az eddigiekből is következően, hiányzik az első sympós nemzedék későbbi írói munkásságának bemutatása és mérlegre tétele, pedig írásaik a lapban azután is jelentek meg, hogy a szerkesztőségben nemzedékváltás volt, arról nem is szólva, hogy mélyebb nyomot a magyar irodalomban is inkább azután hagytak, hogy neobaldali ideologikus köpenyt fokozatosan levetették. Ha valaki tisztábban akar látni esztétikai jellegű kérdésekben, például abban, hogy a történeti avantgárd felfedezése révén miért is vált a vajdasági irodalom a modernitás meghaladásával modernné és a neovantgárd miért mutatott már a posztmodern felé, az a továbbiakban is kénytelen lesz más munkákhoz fordulni, például Bányai János egy újabb, a *Diszkontinuitás és versbeszéd (Az Új Symposion homályos útja az avantgárdtól a neovantgárd és a posztmodern felé)* című tanulmányához⁹ vagy Virág Zoltán *A margó vándorai* című, Szerbhorváth könyvével csaknem egy időben, a *Híd* című folyóiratban megjelent s a Symposion egész történetét szintén felölelő és értékelő dolgozatához.¹⁰ Kár, hogy mindkettő a kritikátlan esztétikai apológiára is például szolgálhat, így Szerbhorváth koncepciója szerint valószínűleg az önmitologizálás újabb termékei csupán.

Az Új Symposion történetének első tíz éve után következő 20 évre, a második-harmadik (-negyedik) generáció tevékenységének bemutatására és értékelésére Szerbhorváth feltűnően kevés figyelmet fordít, de ennek magyarázata szintén a korlátozott közelítésmódjában található. Az 1974-től főszerkesztőként Danyi Magdolna által jegyzett lapból például a korábbi jellegű, tematikájú publicisztikák, esszék, vitacikkek gyakorlatilag kimaradtak, az irodalom viszont Szerbhorváthot különösebben nem érdekli, illetve annak kapcsán annyit jegyez csak meg, hogy

„az irodalmi alkotások terén az előző generáció egyes tagjainak munkáin kívül legfeljebb a harmadik generáció megjelenése érdemelhet figyelmet” (286). Ráadásul a Danyi-féle korszakban a *Symposion* éppúgy többször is tanúbizonyságát adja a rendszer és a Jugoszláv Kommunista Szövetség iránti elkötelezettségének, mint korábban, cserébe szabadon és kedvükre „avantgárdkodhattak” tovább. 1980-tól, az újabb fiatalítás jegyében (az is a fenntartók koncepciója volt, hogy a *Symposion* a mindenkori fiatalok lapja legyen) főszerkesztőként Sziveri János veszi át a lapot. Sziveri és társai (Balázs Attila, Csorba Béla, Fekete J. József, Fenyvesi Ottó, Losonczi Alpár, Mák Ferenc, Radics Viktória és mások) már kezdetől ellenzékből beállítottaságuk voltak, a társadalmi és kisebbségi kérdések iránt fogékonyabbak, a politikával szemben szókimondóbbak, és a három év során, ami nekik adatott, egyre nyíltabban is szálltak szembe a vajdasági magyar vezetőkkel. Sziveri egy későbbi vallomása szerint ők is avantgárdnak vallották magukat, de inkább politikai szempontból. Szerbhorváth következetes eddigi módszertanához, az ő irodalmukra sem sok figyelmet fordít, sokkal gazdagabban és részletesebben tárgyalja viszont a sajtóban lezajlott vitákat, a Sziveriék ellen irányuló támadásokat, a Kiadói Tanács ülésein elhangzottakat, a szerkesztőség leváltásával és szétzavarásával végződő folyamatot. Jóllehet a történetek felidézése végére se leszünk sokkal okosabbak abban a kérdésben például, hogy miért is kellett a korabeli magyar kultur- és irodalompolitikának, a helyi hatalomnak leszámolnia a Sziveri vezérelte társasággal, és valójában kik is a felelősök ezért. Ezután már a további szerkesztőségek munkáján „eszmetörténetileg alig van mit elemezni” – állítja Szerbhorváth, a Purger Tibor-féle lap 1984-től 1988-ig „egy vidéki és hatástalan művészeti folyóirattá válik”, irodalmi jellegét is elveszti, azután pedig már csak a végjáték következik.

Szerbhorváth könyve minden hibája, ellentmondása ellenére, azokkal együtt is izgalmas alkotás, fontos cselekedet. Az *Új Symposion* történetének elsősorban eszme-, kultur- és politikatörténeti nyomon követése számos érdekes adalékkal szolgál a jugoszláviai magyar kisebbség elitje elmúlt évtizedekbeli magatartásának megismeréséhez is. A közben megfogalmazott radikális kritika pedig olyan új szempontokkal és felismerésekkel gazdagítja a folyóiratról, annak többségi és kisebbségi társadalmi-politikai környezetéről való ismereteinket, melyek egy majdani komplexebb, teljesebb *Új Symposion*-kép megalkotását is elősegíthetik. ✕

J E G Y Z E T E K

- 1 Szajbély Mihály: *Modern Annales. Alföld*, 1995, 08, 85–91.
- 2 Rózsaszín flastrom. Beszélgetés vajdasági írókkal. Utószó. Szerk. Szajbély Mihály. Szeged, 1995, JATE Szláv Filológiai Tanszék, 231–232.
- 3 Rózsaszín flastrom. Pozsik László interjúja Tolnai Ottóval. In *Rózsaszín flastrom*. Beszélgetés vajdasági írókkal. 68.
- 4 Bányai János: 1965: A (poszt) modern (?) fordulat éve. In *Uó.*: Hagyománytörés. Fórum, 1998, 8.
- 5 Szajbély Mihály: i. m.
- 6 Tolnai Ottó: Költő disznósírból. Pozsony, 2004, Kalligram, 360–361.
- 7 „Nem lehet átlépni a korokat és a geográfiai messzeségeket”. Mikola Gyöngyi interjúja Herceg Jánossal. In *Rózsaszín flastrom*. Beszélgetés vajdasági írókkal. Szerk. Szajbély Mihály. Szeged, 1995, JATE Szláv Filológiai Tanszék, 7.
- 8 Bányai János: i. m. 90.
- 9 In Bányai János: *Egyre kevesebb talán*. Újvidék, 2003, Forum.
- 10 Virág Zoltán: A margó vándorai. *Híd*, 2005, 6, 41–61.